

УДК: 94:377.36[(477-074+430)»1941/1944»

DOI: 10.31376/2410-0897-2021-2-46-212-227

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОБОТИ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В НІМЕЦЬКИХ ОКУПАЦІЙНИХ ЗОНАХ УКРАЇНИ В 1941–1944 РР.

Брехунець Анатолій Іванович

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики технологічної освіти і комп'ютерної графіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
e-mail: anatii10085959@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7935-5300

Васенко Василь Васильович

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики технологічної освіти і комп'ютерної графіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
e-mail: vvvasenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2527-6359

Гончаренко Олексій Миколайович

доктор історичних наук, професор кафедри теорії і методики технологічної освіти і комп'ютерної графіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
e-mail: oleksijghoncharenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8882-6397

У статті проаналізовано заходи німецьких окупаційних адміністрацій України у сфері організаційно-методичного і кадрового забезпечення роботи відновлених упродовж 1941–1943 рр. закладів професійної освіти. Встановлено, що місцеві управлінці військової зони окупації та Райхскомісаріату «Україна», які організовували та контролювали цей процес, порушували вказівки німецької адміністрації, зокрема, у запровадженій моделі підготовки фахівців, намагалися мінімізувати викладання загальноосвітніх предметів, у тому числі й суто гуманітарного циклу. Водночас у дистрикті «Галичина» жодного відступу від німецьких установок не було допущено. У цій зоні окупації заклади професійної освіти готували вузького фахівця, озброєного суто професійними знаннями, вміннями та навичками.

Ключові слова: окупаційна влада, професійна освіта, модель підготовки, технікум, інститут.

Постановка проблеми. Друга світова війна і пов'язана з нею окупація України військами Німеччини та її союзниками негативно позначилась на становищі місцевого соціуму. Німеччина воювала за майбутній «життєвий простір» для «арійського» народу, а тому у випадку її перемоги на українців чекали глибока деінтелектуалізація та відсутність будь-яких перспектив створення самостійного політичного режиму. В уяві А. Гітлера та його найближчого ортодоксального оточення українці виконували б функції фізичної робочої сили та мали обслуговувати відповідні потреби німецьких колоністів. Проте до омріяної нацистами перемоги було ще далеко, і навіть поразки Червоної армії в 1941 р. не наближали Німеччину до успішного завершення війни на Східному фронті. До того ж виявилось, що приступати до реалізації стратегічної мети встановленого окупаційного режиму «відразу і негайно» було неможливо. Цьому сприяв і фактичний провал «бліцкригу». А от виконання суто тактичних завдань окупаційної політики, які передбачали хижачку експлуатацію загарбаних ресурсів, поставило німецьку владу перед необхідністю підготовки певної кількості кваліфікованих кадрів для багатьох галузей господарства. Об'єктивна реальність виявилась у тому, що для успішної експлуатації загарбаного територіального простору і підтримання місцевого соціуму у відносній покорі німецькій владі потрібно було немало фахівців, рекрутованих із «тубільців», якими в уяві новітніх німецьких колонізаторів були українці. А цих фахівців, «завдячуючи» радянській військовій мобілізації, евакуації та тактиці «випаленої землі», катастрофічно не вистачало. Іншого ж шляху, як підготувати їх шляхом організації роботи закладів професійної освіти, окупанти не мали.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування закладів професійної освіти в німецьких окупаційних зонах України в 1941–1944 рр. усе ще не стали предметом досліджень учених-педагогів. Відомі лише поодинокі спроби реконструкцій цього

сегменту окупаційного минулого України представниками педагогічної науки. Так, окремі аспекти відновлення закладів професійної освіти на теренах Дрогобичини, котра на той час була складовою частиною дистрикту «Галичина» (далі – ДГ) Генерального губернаторства, у своїй монографії відтворює М. Галів [3]. Г. Білавич також частково звертається до питання роботи закладів професійної освіти у цьому регіоні. Широкі хронологічні межі її дослідження не дозволили їй розглянути цю проблему більш предметно [2]. Так само, у тому ж контексті проблеми підготовки фармацевтів вивчає С. Різничок [52]. О. Жосан у своєму дослідженні розглядає проблему створення підручників для окупаційних шкіл України [31]. Власне на цьому огляд педагогічних досліджень цієї проблеми можемо й завершити. Водночас значно більша кількість досліджень окупаційної політики у сфері освіти належить ученим-історикам. Це стосується праць П. Доброва та М. Бистрої [29], О. Гончаренка [9–16], В. Гінди [6, с. 280–285], Б. Єржабкової [30], Ф. Полянського [48, с. 202–205], О. Потильчака [49, с. 782–790; 50], Г. Стефанюк [59], І. Спудки [57, с. 117–182], В. Масненка [37, с. 182–188], С. Могилюк [38, с. 135–147]. Однак специфіка предмета суто історичних студій не дозволяла авторам цих праць розглянути проблему в контексті організаційного та навчально-методичного забезпечення роботи закладів професійної освіти в німецьких окупаційних зонах України.

Метою нашого дослідження є визначення особливостей організаційного та навчально-методичного забезпечення роботи закладів професійної освіти у німецьких окупаційних зонах України в 1941–1944 рр.

Виклад основного матеріалу. У результаті німецького загарбання України впродовж 1941–1942 рр. було сформовано чотири окупаційні зони, які мали власні системи управління, кордони, засоби платежів, нормативно-правову базу, на основі якої здійснювалися взаємовідносини між владою і окупованим місцевим соціумом. Те саме стосується і системи професійної освіти, яку німецьким управлінцям, незважаючи на їх бажання чи, навпаки, на відсутність такого, але усе ж довелося створювати. Першою окупаційною владою стала Тимчасова військова адміністрація (далі – ТВА), яка поетапно передавала загарбані території у підпорядкування ДГ та Райхскомісаріату «Україна» (далі – ДГ). ДГ було створено 1 серпня 1941 р. Поетапне формування РКУ розпочалося у вересні 1941 р. і остаточно завершилося у цей же період – у 1942 р. Інша ж частина України, зокрема, її північно-східні райони, так і залишилися в підпорядкуванні комендатур Вермахту і становили так звану Військову зону окупації (далі – ВЗО) [11; 12; 16]. Таким чином, колишній унітарний адміністративно-територіальний простір УРСР було перекроєно шляхом створення різних окупаційних зон управління.

Для безпосереднього управління загарбаними Німеччиною областями республік СРСР було створено Райхсміністерство східних окупованих територій, яким керував відомий ідеолог нацизму А. Розенберг. Він вважався «спеціалістом» у «східному питанні». Саме із надр цієї управлінської структури Райху в окупаційні зони України й надходили установки стосовно освітнього питання. А. Розенберг на відміну від ортодоксального оточення А. Гітлера вважав за необхідне проводити щодо українців більш помірковану і лояльну політику, протиставити маріонеткову українську державу азійській Росії. Водночас у цьому питанні А. Гітлер його не підтримував, оскільки вважав, що непотрібно ділитися плодами із українцями та іншими народами, окупованими у свій час агресивною більшовицькою Росією.

На процес становлення системи закладів як загальної, так і професійної освіти, впливала діяльність похідних груп ОУН як бандерівського, так і мельниківського напрямів. Оскільки означена проблематика виходить за межі предмета нашого дослідження, зазначимо лише, що українські націоналісти досягли певних успіхів у справі розбудови системи української освіти. Інша справа, що гітлерівцям довелося її пізніше частково скасовувати. Для прикладу, українські націоналісти, взявши контроль над місцевою і регіональною владою у Житомирі, створили в області мережу шкіл: початкових чотирирічних – 528, народних семирічних – 761, гімназій – 41, ремісничих шкіл – 31, середніх фахових – 14, а також учительський і сільськогосподарський інститути [36, с. 309, 310].

Утім, незважаючи на активну роботу осередків ОУН, українці в результаті

встановлення окупаційного режиму втрачали право на здобуття загальної середньої освіти. Вершиною їх навчання мала стати початкова освіта, здобута у народних школах. Після їх закінчення випускники могли вступати до закладів професійної освіти і вже там протягом трьох років здобувати майбутній фах. Випускники трирічних професійних шкіл отримували право навчатися у технікумах із дворічним терміном навчання. Так само А. Розенберг наказав припинити підготовку у вищій школі, дозволивши працювати окремим факультетам медичного, ветеринарного, сільськогосподарського та природничого профілів [9, с. 84]. Та не всі окупаційні адміністратори сприймали навіть ці обмежені заходи А. Розенберга у сфері освіти. З-поміж них виділявся керівник РКУ Е. Кох, який усіляко опирався відповідним нормативним установкам відомства А. Розенберга. Конфлікт між двома керівниками зачепив і управлінський апарат РКУ, регіональні адміністратори якого фактично здійснювали ці заходи залежно від власного бачення і місцевих потреб у кваліфікованих кадрах.

Найліпша та найстабільніша ситуація щодо організації процесу професійного навчання української молоді склалась у ДГ. Цьому сприяло те, що дистрикт увійшов до Генерального губернаторства і вважався приєднаним безпосередньо до складу Німеччини. Створення цієї адміністративної структури було проведено доволі швидко – вже 1 серпня 1941 р. При цьому радянська модель освітньої системи ще не встигла укоренитись у цьому регіоні, адже більшовицька влада окупувала його у вересні 1939 р. Певна впорядкованість організації процесу професійного навчання у ДГ пояснюється існуванням Українського краювого комітету (Львів), підпорядкованого, у свою чергу, Українському центральному комітету (Краків), які представляли українське населення краю. У ДГ існувала й студентська громадська організація – так званий Комітет допомоги українському студентству [45, с. 364, 366].

Створені адміністрацією ДГ професійні заклади освіти розподілялися на ремісничі, промислові, торговельні і сільськогосподарські типи. Весною 1942 р. владою було відкрито медичний, фармацевтичний, сільськогосподарський та юридичний інститути. У цей самий час запрацювали деякі факультети технічних ВНЗ: будівельний, архітектурний, хімічний, машинобудівний, електротехнічний [45, с. 362–364]. Проте німецька окупаційна адміністрація цього краю старанно і вперто намагалась не допустити створення системи вищої освіти для українців. Тому восени 1942 р. замість назви «Львівський інститут», було введено ідентифікатор «Державні фахові курси у Львові». В 1943 р. у Львові було відкрито Державну вищу торговельну школу, а Державні медичні і фармацевтичні фахові курси об'єднали в Державні медично-природничі фахові курси [45, с. 364, 366]. Також у Львові було створено освітній заклад університетського рівня – Державні фармацевтичні фахові курси, які працювали у період 1942–1944 рр. [51, с. 302, 306]. Процес створення цього навчального закладу мав свої особливості. Спочатку, 2 березня 1942 р., було відкрито Львівський медичний інститут, до складу якого увійшов і Державний фармацевтичний інститут. Та вже за декілька місяців назви навчальних закладів було змінено. Фармацевтичний факультет отримав назву: Державні фармацевтичні фахові курси. Восени 1942 р. факультети було об'єднано в Державні медико-природничі фахові курси з медичним та фармацевтичним відділами, які й проіснували до липня 1944 р., тобто до кінця німецької окупації Львова [53, с. 209]. На місці Львівського політехнічного інституту було створено Фахові технічні курси. Близько 300 студентів 12 травня 1942 р. розпочали навчання в цьому закладі освіти [55, с. 318].

Дещо інша, але усе ж не критична ситуація із відновленням роботи закладів професійної освіти склалась у зоні відповідальності ТВА та ВЗО. Між комендатурами ТВА та ВЗО, які й управляли загарбаними територіями України, простежується високий ступінь правонаступництва, у тому числі й у питаннях налагодження освітянського життя. Тим більше, що зона відповідальності ТВА із часом трансформувалась у більш стабільну – ВЗО. Військові ж намагалися ставитися до місцевого українського населення більш лояльно, а у питаннях відновлення роботи закладів професійної освіти – ще й раціонально. Лінія на «умиротворення» населення відповідних територій передбачала й намагання військових задіяти українську молодь у певних видах діяльності, а не віддати її на поталу вуличному вихованню. Окрім того, військові, зустрівшись із катастрофічною нестачею кадрів, змушені були йти на відповідні

заходи у сфері професійної освіти. Також на цей процес напряму впливало тотальне винищення німецькими силовими відомствами єврейського населення України. На певний час лише частині спеціалістів, які мали єврейську національність, зберегли життя, але згодом винищили і їх. Тому цю професійну нішу мали заповнити представники інших народів України.

Початковий період окупаційного режиму, відсутність повноцінної і збалансованої нормативно-правової бази привели до того, що в зоні відповідальності ТВА фактично відновлювались довоєнні, ще радянські організаційні форми закладів професійної освіти, за винятком університетів, хоч певні заходи, зокрема у Києві, були такі проведені. Але лише в Дніпропетровську було відновлено роботу університету. Військовою владою надавались дозволи на відновлення лише тих закладів освіти, які, на думку німецьких адміністраторів, були у тих умовах необхідними. Часто ініціаторами відкриття закладів освіти виступала місцева громадськість і представники професорсько-викладацького складу, які із різних причин не евакуювались і бажали співпрацювати із новою владою або намагались вижити у тих непростих, екстремальних умовах. У результаті, у зоні ТВА було відновлено роботу Дніпропетровського університету, кількох факультетів технічних вишів міста. У багатьох містах розпочинались заходи щодо відновлення роботи інститутів педагогічного, технічного та сільськогосподарського профілів, а також мережі закладів середньої спеціальної професійної освіти, різноманітних короткотермінових курсів, які готували суто робітничі кадри. З утворенням стабільної ВЗО ця тенденція зберігалась, але статус закладів освіти знижувався.

Найскладніша ситуація із відновленням роботи закладів професійної освіти склалась на теренах РКУ, керівник якого Е. Кох усіляко цьому перешкоджав. Але реальність у кадровому забезпеченні роботи багатьох сфер господарювання приводила до того, що він фактично втратив контроль за цим процесом. Окремі генеральні комісари, як керівники регіональних окупаційних адміністрацій, часто не виконували вказівок Е. Коха, і, приймаючи сторону А. Розенберга, чинили на свій розсуд. Ні про які системні підходи в налагодженні роботи закладів професійної освіти не йшлося. У разі необхідності підготовки кадрів певної кваліфікації німецьке керівництво віддавало вказівки щодо їх відкриття, а при зміні відповідної особистої позиції або тиску Е. Коха, навпаки, припиняло їх роботу. На роботу закладів професійної освіти впливала і необхідність направлення на роботи до Німеччини української молоді. Часто вступ на навчання означав певну «соціальну пастку», коли зареєстровані владою учні і студенти у спішному порядку відправлялися до Німеччини. І лише ті з них, які набували фах за професіями, яких критично не вистачало, одержали можливість продовжити навчання.

Водночас ситуація щодо масової відправки учнівського та студентського контингенту на роботи до Німеччини не була такою однозначною, як це інколи зазначається у спеціальній літературі. Так, С. Гальчак, вивчаючи цю проблему на прикладі Поділля, стверджує, що восени 1942 р. після того, як Е. Кох 24 жовтня 1942 р. видав розпорядження про припинення роботи шкіл та інститутів і направлення студентів і викладачів на роботи до Німеччини, ця доля спіткала студентів Вінницького фармацевтичного та будівельного технікумів [4, с. 86]. Водночас О. Гончаренко із групою інших дослідників, вивчивши архівні документи, стверджує, що це розпорядження у повному обсязі не було виконано. Так, станом на 1 травня 1943 р. учнівський контингент Вінницького будівельного технікуму дійсно скоротився. Але причина цього криється не у масовому відправленні молоді до Німеччини. Відповідно до цього 1 лютого 1943 р. у технікумі навчалось 140, а 1 травня того ж року вже – 103 особи. Згідно з внутрішньою документацією закладу скорочення контингенту відбулося із причини відрахування частини учнів через неуспішність та пропуски навчальних занять, а 23 із них направили працювати на одне з німецьких підприємств. Так само і в Вінницькому енергетичному технікумі станом на 15 січня 1943 р. навчалось 147 учнів, а в березні того ж року було виключено 43 учні, у зв'язку із невідвідуванням ними занять. Дані на цих учнів було відправлено до «Уряду праці». Усього ж у закладі освіти залишився навчатися 141 учень [9, с. 200, 201]. Так само С. Гальчаку варто було б уточнити надану ним інформацію по Вінницькому фармацевтичному технікуму. У ньому, так само як в медичному технікумі, у

лютому 1943 р. тимчасово припинялися заняття у зв'язку з трудовою мобілізацією. Але вже невдовзі заклади освіти об'єднали і вони продовжили навчання [9, с. 194].

Зклади професійної освіти в РКУ неухильно знижували свій статус. Так, на місці сільськогосподарських інститутів утворювалися вищі агрономічні школи, педагогічних інститутів – учительські семінарії, технікумів – трирічні професійні школи, фельдшерських училищ – медичні школи тощо. Так, у Херсоні на базі колишніх морського і морського рибного технікумів було створено середню морську школу [63]. Місцевий технікум сільськогосподарського машинобудування перетворився на середню технічну школу [40], фельдшерсько-акушерська школа – середню медичну школу [42], шляхово-механічний технікум – середню автошляхову школу [43].

Так само змінювалась і динаміка контингенту учнів середніх професійних навчальних закладів РКУ. Так, відповідно до повідомлень місцевої влади навесні 1943 р. у Херсоні у медичній школі навчалось – 541, сільськогосподарській – 165, морській – 235, машинобудівній – 162, автодорожній 144 учні [39]. Та вже в середині 1943 р. ця динаміка різко скорочується. Так, у червні 1943 р. місцеве керівництво вже не похвалалося успіхами роботи середніх професійних шкіл [47]. У виступі керівника міста зазначалося про випуски спеціалістів у медичній та зуболікарській школах [54]. Так само й інформації про початок нового навчального року не містилося [46]. Фактично у Херсоні працювала робітнича школа, у якій проводилась підготовка столярів, токарів, бляхарів, слюсарів та ковалів [44]. Продовжила роботу реміснична школа [34] та школи при підприємствах, зокрема, технічна школа при паровозоремонтному заводі [60]. Отже, в 1943 р. поразки Німеччини на Східному фронті, початок евакуації установ окупаційної влади та масове вивезення української молоді до Німеччини суттєво зменшували як кількість навчальних закладів, так обсяг учнівського контингенту.

Ще однією особливістю роботи відновлених закладів професійної освіти стало створення своєрідних навчальних комплексів, коли при закладі освіти вищого рівня створювався структурно незалежний заклад нижчого статусу. Це дозволяло сконцентрувати в одному місці матеріально-технічну базу та викладацький склад. Викладачі інститутів чи технікумів могли працювати і в закладах освіти нижчого статусу. Так, наприклад, у Львові при Державній технічній фаховій школі із середини 1942 р. працювала дворічна залізнична школа [33]. Подібна ситуація склалась і в інших окупаційних зонах України. В одному приміщенні із Вінницьким медичним інститутом функціонував середній професійний заклад – медичний технікум. Частину навчальних занять із погодинною оплатою праці в закладі освіти проводили професори та доценти медичного інституту. І хоч частина викладачів технікуму пропонувала повернутися в старе приміщення, проти цього виступило його керівництво, оскільки вважало, що раціональніше усе ж використовувати матеріально-технічну базу інституту [22, арк. 30, 33]. З часом, уже на початку 1943 р., до цього закладу освіти було приєднано фармацевтичний технікум [17, арк. 5]. А у Вінницькому педагогічному інституті було створено курси німецької мови, випускників яких направили працювати до шкіл [61].

Досить цікавий, та, потрібно визнати, неординарний підхід до створення навчальних закладів професійної освіти був у Кам'янці-Подільському. Так, у жовтні 1941 р. розпочалися заходи щодо відновлення місцевого педагогічного ВНЗ – інституту народної освіти. У вересні 1942 року заклад із профільного був реорганізований у загальний, що нараховував п'ять відділів: педагогічний у складі I курсу – 177 студентів; медичний з трьох курсів: на I-му – 79, II – 35, III – 13 осіб; ветеринарний: I курс – 163 студенти; агрономічний: I курс – 58; і межовий з двох курсів: I-ий – 25, II – 31 студент, усього – 482 студенти. У лютому 1943 р. на базі сільськогосподарських відділів почала створюватися агрономічна сільськогосподарська школа [32].

Основною організаційною формою створення учнівського контингенту були вступні кампанії. Зазвичай вони розпочиналися у будь-який час і на пряму залежали від дати отримання відповідних дозволів від німецького керівництва. При цьому керівники закладів освіти організовували поновлення учнів та студентів, які раніше навчалися в них, або ж

проводили прийом на перший курс. Правами поновлення в академічних правах користувалися і студенти інших, у тому числі й непрофільних навчальних закладів. Від претендентів на вступ вимагалось подання певних документів, які засвідчували їх попереднє навчання. Зрозуміло, що колишній студент-педагог не міг вступити до закладу освіти медичного профілю, але випадки, коли ці студенти намагалися вступити, скажімо, до закладів освіти сільськогосподарського типу були не такими й поодинокими. Так, О. Гончаренко зафіксував випадки, коли колишні студенти вже закритого владою Уманського педагогічного інституту в 1942 р. просили зарахувати їх до місцевого сільськогосподарського інституту [14, с. 55–65]. Причини цього криються не стільки у бажаннях молоді навчатися, скільки в одержанні права на продуктове забезпечення та звільнення від відправлення на роботи до Німеччини. Це явище було характерним для усіх окупаційних зон України. Про це згадував і керівник УКК К. Паньківський [45, с. 73]. Водночас немала частина української молоді таки бажала навчатися, оскільки за радянської окупаційної влади через своє соціальне походження цими правами не користувалася.

При поданні абітурієнтами документів, адміністрація закладів освіти вимагала довідок, виданих місцевою владою, якими засвідчувалась їх неналежність до радянського активу, відсутність таких компрометуючих даних, як членство в комсомольській організації, родинні зв'язки з більшовицькою номенклатурою. Подекуди місцева влада зверталась до адміністрації закладів освіти, вимагаючи виключити певних осіб зі списків студентів, оскільки вони були комсомольцями [14, с. 60]. Зрозуміло, що право на поновлення у складі студентів або вступ до закладів освіти втратила і єврейська молодь.

При вступі на навчання до вищів абітурієнти мали складати вступні іспити. Те саме стосувалося і закладів середньої спеціальної освіти – технікумів, медичних, фармацевтичних, сільськогосподарських шкіл. Проте у багатьох оголошеннях про організацію наборів до цих закладів освіти від вступників вимагали подання документів про здобуту освіту [14, с. 59]. Вступні іспити до закладів, які готували робітничі кадри та здійснювали курсову підготовку, не проводились.

Зазвичай, до закладів середньої професійної освіти зараховували осіб, які закінчили 6–7 класів загальноосвітньої школи, а от для вступу до вищих професійних шкіл чи інститутів – вимагалось здобуття абітурієнтами середньої освіти. Зрозуміло, що для вступу в нижчі за статусом професійні школи вимагалась початкова освіта, а для курсової підготовки не потрібно було й цього.

Вступні кампанії, які організовувалися вищими різного профілю, відразу ж засвідчили надзвичайно низький рівень знань абітурієнтів. В особливо «плачевному» стані перебували такі предмети, як математика, фізика та хімія. Та й з інших предметів вступники показували низький рівень знань. Тому як вихід із такої ситуації адміністрація частини навчальних закладів пропонувала створювати підготовчі курси.

В усіх окупаційних зонах України виховний процес у закладах освіти, у тому числі й професійної, базувався на українських національних принципах. Голова УКК К. Паньківський із цього приводу висловився однозначно: «школи були німецькими за формою, але національними за змістом» [45, с. 70]. Зрозуміло, що виховний процес у закладах освіти суворо контролювався німецькою адміністрацією і у випадку найменшого протистояння карався. Із закладів освіти вилучалися будь-які згадки про радянський період їх роботи. Те саме стосувалося й літератури в бібліотеках. Натомість у практиці роботи закладів професійної освіти накладалися системи цінностей нацизму та українського націоналізму. Дивним чином, але ці дві системи доволі «мирно» і безконфліктно співіснували одна з одною, лише кардинально відкидаючи та засуджуючи практику російсько-більшовицького окупаційного режиму.

У закладах освіти відзначалися шевченківські дні, проводились заходи, які скоріше нагадували процес відродження українських національних цінностей. І німецька влада, оскільки це не суперечило факту окупації країни, у принципі не заперечувала і не забороняла цього. Проте, якщо місцеві осередки українських націоналістів, які намагалися взяти під свій контроль заклади професійної освіти заходили «занадто далеко», то наставала жорстка реакція

німецької влади. Для прикладу: як зазначає С. Стельникович, у зв'язку із засиллям осередку українських націоналістів у Житомирському учительському інституті, він так і не розпочав роботу. При цьому аналогічний заклад освіти у Вінниці продовжив працювати [58, с. 359]. А от організація Житомирського учительського інституту під час перебування регіону у віданні ТВА відбувалася доволі масштабно. Цьому сприяло й існування українського регіонального органу влади – обласної управи, яку очолював місцевий правник О. Яценюк. На посаду директора інституту було призначено його сина Олександра Яценюка, який до війни очолював мовно-літературний факультет цього вишу [35, с. 120]. Та вже восени 1941 р., коли місто перейшло під контроль адміністрації РКУ, наступила несподівана, але усе ж очікувана розв'язка. Голова обласної управи був заарештований. Після війни під час слідства він розповів, що його сина було заарештовано і розстріляно німецькими спецслужбами [12, с. 56].

Загалом, складається враження, що, гуртуючи українську громадськість у справі налагодження роботи закладів освіти, німецька влада концентрувала національно свідомих українців в одному місці, після цього обвинувачувала їх у належності до націоналістичних осередків, застосовувала жорстокі репресії. У результаті немало національно свідомих українців, які дійсно бажали працювати на освітянській ниві, згинули від рук німецьких спецслужб. Найменший натяк на участь цих людей у роботі осередків українських націоналістів, зазвичай, завершувався арештом, який нічого доброго їм не віщував.

Організаційна структура відкритих в окупаційних зонах України закладів професійної освіти суттєво не відрізнялася від попереднього періоду і мала всі елементи, які забезпечували повноцінне і стабільне їх функціонування. Винятком є навчальні заклади в ДГ, де, крім термінів навчання, копіювалися принципи підготовки фахівців у Німеччині. Вищі навчальні заклади лише в поодиноких випадках, як-от у Дніпропетровському університеті, очолювалися ректорами. Більшість відповідних посад обіймали директори. У ДГ ці посади обіймали німецькі урядовці, а деканами були українці [45, с. 70]. Середні й початкові професійні школи очолювалися директорами або завідувачами. Нестача кваліфікованих управлінських кадрів була значною, а тому в окремих випадках посади керівників закладів освіти заміщались за сумісництвом. Так, міський голова Вінниці професор О. Севастьянов у лютому 1942 р. очолював ще й фармацевтичний технікум [18, арк. 2].

Традиційно вищі поділялися на факультети, які очолювали декани, а початкові й середні професійні школи – на відділення. Важливим елементом управлінської системи у вищій професійній школі були ректорати та вчені ради. У початкових та середніх професійних закладах створювалися педагогічні ради. Могли бути й інші назви, хоч від них повноваження цих структур не змінювалися. Так, у Вінницькому медичному технікумі замість педагогічної ради було створено раду лектури [18, арк. 10]. Як ректорати, так і педагогічні ради були важливою ланкою управління роботою закладів освіти. В окремих випадках не директор закладу освіти, а саме педагогічні ради звільняли учнів середніх професійних від оплати за навчання і навіть призначали нужденним учням стипендіальне забезпечення.

Модель підготовки фахівців у середніх та вищих професійних закладах освіти відповідно до директивних вказівок німецького командування передбачала фактичну відмову від викладання гуманітарного циклу навчальних дисциплін та суттєвого зменшення годин на вивчення загальноосвітніх предметів. За словами М. Галіва, німецькі середні фахові школи не давали повноцінної середньої освіти, а мали винятково прикладний характер. У них вивчалися тільки ті дисципліни, які були потрібні для розуміння тієї або іншої «вузької» спеціальності. Тому ветеринарів не вчили літератури, історії або географії, а електриків не навчали біології чи зоології [3, с. 191]. Але цей підхід до підготовки фахівців було використано винятково на теренах ДГ. В інших окупаційних зонах України німецькі управлінці надзвичайно слабо контролювали цей процес, хоч і «грізно» попереджували, що навчання у професійних школах не могло передбачати загальноосвітньої підготовки [23, арк. 11].

Для прикладу, суттєві особливості порівняно із іншими окупаційними зонами мала підготовка фахівців фармацевтичної галузі у ДГ. Фармацевтичний відділ було створено при медичному факультеті. Програма підготовки фахівців відповідала вимогам фармацевтичних

факультетів університетів Німеччини. Проте у ДГ термін навчання тривав два роки й складався із шести триместрів, коли у самій Німеччині підготовка здійснювалась протягом трьох років, які складались із шести семестрів. Від абітурієнтів, які вступали на фармацевтичний відділ медичного факультету, вимагалось підтвердження здобуття середньої освіти та проходження річної практики в аптеці. Навчальна програма підготовки фармацевтів у вищій школі ДГ передбачала вивчення майбутніми фахівцями виключно фахово орієнтованих та спеціальних дисциплін. До них в обсязі 1920 год належали: бактеріологія та гігієна, ботаніка, експериментальна фізика, неорганічна хімія, органічна хімія, загальна ботаніка, токсикологічна хімія, зоологія. До спеціальних дисциплін (2370 год) належали: аналіз лікувальних засобів, аптечне законодавство, бухгалтерія та податкове законодавство, дослідження продуктів харчування, методи стерилізації, технологія ліків, фармакогнозія, фармакологія, фармацевтична хімія, фізіологічна хімія. У цілому це відповідало тогочасному рівню фахової фармацевтичної освіти. Загальноосвітні предмети при підготовці фармацевтів не викладались.

До основних форм підготовки фармацевтів належали лекції, семінарські, практичні та лабораторні заняття. Домінантною тенденцією підготовки фармацевтів була їх практична спрямованість [56]. Практичні заняття проводили в лабораторіях зі збереженням дидактичних принципів наочності, зв'язку навчання з подальшою фаховою діяльністю, науковості. На вимогу окупаційної влади викладання велося німецькою мовою, але наприкінці лекції викладач мав право передати за 10 хвилин її основний зміст українською або польською мовами. Загалом, за час функціонування фармацевтичного навчального закладу у Львові в 1942–1944 рр. тут успішно завершили навчання та отримали відповідні сертифікати 155 осіб [53, с. 212].

Зазначимо, що німецька адміністрація ДГ доволі прискіпливо ставилась до випускників медичного вишу радянського періоду. Тому в 1942 р. випускникам довоєнних 1940 та 1941 рр. було запропоновано повторно скласти іспити та нострифікувати вже отримані дипломи [5, с. 106–110].

Важливим елементом підготовки фахівців вважається навчально-методичне забезпечення цього процесу. Навіть у сучасних історичних дослідженнях, не заангажованих радянською ідеологічною спадщиною, трапляються прикрі випадки, коли концептуальні підходи науковців до реконструкцій змістового наповнення навчальних планів фахових шкіл перебувають на тих самих застарілих позиціях. Здається, що радянська ідеологічна матриця настільки міцно вплелася у свідомість, що чекати нових, більш об'єктивних, не чорно-білих підходів поки що марно. Так, Г. Голиш виходить з того, що відкриті німецькою владою ремісничі та фахові школи мали примітивний вигляд та слабку навчально-матеріальну базу. Ми ж вважаємо, що після радянської евакуації, винищення російсько-більшовицькою окупаційною владою всього цінного та руйнувань унаслідок військових дій іншого й чекати було б марно. До того ж для конкретизації своїх положень дослідник використовує навчальний план сільськогосподарської школи, не називаючи спеціальності, підготовку якої здійснював цей навчальний заклад [7, с. 119, 246]. Цілком очевидно, що підготовка кадрів елементарної кваліфікації і проводилась за наведеним автором навчальним планом, що автоматично передбачало й низький рівень здобутих учнями теоретичних знань та практичних умінь.

На наш погляд, ситуація із навчально-методичним забезпеченням роботи закладів професійної освіти в окупаційних зонах України не була такою однозначною. До того ж оригінальні архівні джерела засвідчують, що реальна підготовка спеціалістів у професійній школі мала дещо інший підтекст і суперечила німецьким вказівкам. Фактично вона продовжувала здійснюватися в руслі радянської концепції підготовки фахівців, за винятком відповідних змін у її ідеологічній складовій. Так, відповідно до навчального плану підготовки спеціалістів у Вінницькому медичному технікумі учнями вивчався Закон Божий та історія України [18, арк. 5]. А от у Вінницькому будівельному технікумі, окрім типових для номенклатури спеціальностей, учні вивчали не лише Закон Божий та історію України, а й такі суто загальноосвітні предмети: математику, хімію, фізику, географію, українську мову та

літературу [21, арк. 1, 3, 5]. Мало того, навіть в окремих, нижчих за статусом ремісничих школах, як-от у м. Вінниці, вивчалися такі загальноосвітні предмети, як Закон Божий, історія України, українська мова та фізика [20, арк. 22]. Учениці Рівненської школи сестер-акушерок вивчали географію, історію, алгебру, геометрію, хімію, українську мову та літературу [25, арк. 16]. Останній навчальний предмет виносився і на випускні іспити [26, арк. 1]. А от учні Рівненської середньої торговельної школи вивчали історію, українську мову, математику, хімію та фізику [26, арк. 33], географію і біологію [24, арк. 15]. У Рівненській промисловій школі, яка готувала кравців, вивчалися: історія, географія, українська мова та математика [26, арк. 25]. Учні Рівненської технічної школи вивчали українську мову, історію, алгебру, геометрію, фізику та хімію [26, арк. 26]. А от випускники Шпанівської сільськогосподарської школи, які закінчили її 20 липня 1943 р. і одержали спеціальність сільськогосподарського техника, під час навчання вивчали українську мову, «українську історію», фізику і хімію, економічну географію [28, арк. 1]. Фізика, історія та географія України викладалася і в Рівненській фармацевтичній школі [27, арк. 1].

Німецька адміністрація, потребуючи екстреної підготовки фахівців, пропонувала готувати вузькоспеціалізованого спеціаліста. У частині навчальних закладів це не знаходило підтримки адміністрації. Так, директор Вінницького енергетичного технікуму пропонував переглянути навчальні плани і готувати не фахівця-інженера, але й не таких вузьких спеціалістів, як механіки-теплотехніки та механіки-електротехніки, а більш ширшу спеціальність – техніки-механіки. У результаті навчальні плани було переглянуто і технікум розпочав підготовку саме цих фахівців. Водночас директор закладу освіти пропонував зменшити терміни вивчення теоретичного матеріалу, а більшу частину навчального плану приділити практичному навчанню [19, арк. 7, 14].

У місцевій пресі окремі працівники професійних закладів освіти навіть полемізували із німецькими підходами до питань навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців. Один із авторів відповідної публікації виступав проти домінування у підготовці фахівців підходу, відповідно до якого учні шкіл отримували знання та навички, безпосередньо пов'язані із майбутньою спеціальністю, оскільки це більш відповідало середньовічній ремісничій виучці. Тому майбутній фахівець мав опановувати й загальноосвітні предмети, оскільки це розширювало кругозір, допомагало глибше, а відтак, і якісніше опанувати його майбутню професійну діяльність [8].

Важливим елементом роботи закладів професійної освіти були випускні іспити. Звісно, більшість випускників вишів та середніх спеціальних навчальних закладів вступила на навчання ще в радянські часи, а тому і встигла закінчити навчання. Також і колективи професійних шкіл, які готували робітничі кадри, а відтак учні яких навчалися по декілька місяців чи протягом річного терміну, також встигли підготувати певну кількість майбутніх фахівців.

Традиційно для складання випускних іспитів наказом по закладу освіти створювалися відповідні комісії, до складу яких входили представники адміністрації, педагогічних колективів, і не лише місцевої, а й німецької влади. Так, наприклад, до складу випускної екзаменаційної комісії було залучено як представників педагогічного колективу Шпанівської середньої сільськогосподарської школи, так і місцевої адміністрації [28, арк. 21]. А для проведення процедури вручення дипломів випускникам Вінницького будівельного технікуму прибув і сам гебітскомісар [62].

Висновки. Отже, в усіх німецьких окупаційних зонах України було організовано професійне навчання української молоді. Основними організаційними формами навчальних закладів системи професійної підготовки в ТВА, ВЗО та РКУ стали колишні радянські інститути, технікуми та училища. Проводились заходи щодо створення мережі короткотермінових курсів, які готували робітничі кадри. Лише в Дніпропетровську було відновлено роботу університету. У ДГ функції закладів вищої освіти виконували вищі фахові курси, хоч від цього якість підготовки спеціалістів у них не знизилась. На відміну від ДГ, в інших окупаційних зонах України організаційна структура закладів професійної освіти

копіювала установки радянської окупаційної влади. Німецькі окупаційні адміністратори суттєво знижували статус закладів професійної освіти. Зазвичай, на місці колишніх радянських інститутів і технікумів поставали середні професійні школи.

Основу учнівського та студентського контингенту, за винятком ДГ, становили особи, які навчались у цих закладах освіти ще в радянський період. Проте вступні кампанії були організовані і для абітурієнтів, які вступали на перші курси відповідних закладів освіти.

Навчально-методичне забезпечення роботи закладів професійної освіти суттєво різнилося від належності до різних окупаційних зон України. У ДГ ці заклади готували вузькокваліфікованого фахівця із суттєвим скороченням загальноосвітньої підготовки. А от в ТВА, ВЗО та РКУ німецькі установки в цьому питанні не застосовувались. Потребуючи кваліфікованих кадрів, німецька адміністрація не звертала уваги на введення в навчальний процес предметів загальноосвітнього рівня, навіть історії України. Частина навчальних закладів вищої та середньої професійної підготовки змогла випустити фахівців, більшість яких розпочала навчання ще в радянський окупаційний період. І лише заклади освіти, які готували робітничі кадри, змогли набрати і випустити учнівський контингент.

Список використаної літератури

1. Агрономічні курси у Києві. *Бобринецький голос*. 1943. 25 червня.
2. Білавич Г. В. Теорія і практика виховання господарської культури учнів та дорослих у Західній Україні (друга половина XIX – середина 40-х років XX століття): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Івано-Франківськ, 2016. 713 с.
3. Галів М. Між серпомолотом і свастикою: освіта на Дрогобиччині у 1939–1944 рр. Дрогобич, 2010. 337 с.
4. Гальчак С. Д. «Східні робітники» з Поділля у Третньому рейху: депортація, нацистська каторга, опір поневолювачам. Вінниця: Книга-Вега, 2003. 344 с.
5. Ганіткевич Я. Історичні етапи розвитку Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2012. № 3. С. 106–110.
6. Гінда В. Вищі учбові заклади Вінниччини в роки німецько-фашистської окупації (1941–1944 рр.). *Поділля у контексті української історії: матеріали всеукраїнської конференції* (м. Вінниця, 29–30 листопада 2001 р.). Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет, 2001. С. 280–285.
7. Голиш Г. М. У вирі війни. Становище неповнолітніх громадян України в 1941–1945 рр. Черкаси: Черкаський ЦНТЕІ, 2005. 323 с.
8. *Голос Полтавщини*. 1942. 15 січня.
9. Гончаренко О. М., Гончаренко І. В., Куницький М. П. Нацистська окупаційна політика у сфері освіти на теренах Райхскомісаріату «Україна» (1941–1944 рр.). Київ: ПП «НВЦ «Профі», 2014. 232 с.
10. Гончаренко А. К вопросу общеобразовательной и профессиональной составляющей учебных программ системы подготовки квалифицированных специалистов в Рейхскомиссариате «Украина»: историко-педагогические аспекты (1941–1944 гг.). *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*. 2014. № 1. С. 101–103.
11. Гончаренко О. М., Куницький М. П., Лисенко О. Є. Система органів місцевого управління на території райхскомісаріату «Україна» та «військової зони». 1941–1944 рр. Київ: НАН України. Ін-т історії України, 2014. 151 с.
12. Гончаренко О. Місце обласних управ у системі гітлерівського окупаційного апарату влади: процес створення, службові компетенції, характеристики керівників (1941–1942). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2020. Вип. 31. С. 53–62.
13. Гончаренко О., Потильчак О. Нормативно-правове врегулювання поведінки місцевого населення у зонах відповідальності Тимчасової військової адміністрації та Райхскомісаріату «Україна» (літо 1941 – зима 1942). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2021. Вип. 18. С. 167–175.
14. Гончаренко О. Соціальні аспекти вищої освіти в рейхскомісаріаті «Україна»: до питання про результати «вступних кампаній» 1941–1943 рр. та характеристики особистостей вступників. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2008. № 11. С. 55–65.
15. Гончаренко А. Типы учебных заведений системы профессионального образования на территории Рейхскомиссариата «Украина»: историко-педагогические аспекты (1941–1944 гг.). *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*. 2013. № 12. С. 181–182.
16. Гончаренко О. М. Функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна»: управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941–1944 рр.). Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 600 с.
17. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф.Р-1311. – Оп. 2. – Спр. 2.
18. ДАВО. – Ф.Р-1312. – Оп. 1. – Спр. 136.
19. ДАВО. – Ф.Р-1312. – Оп. 1. – Спр. 137.
20. ДАВО. – Ф.Р-1312. – Оп. 1. – Спр. 138.
21. ДАВО. – Ф.Р-1312. – Оп. 1. – Спр. 143.
22. ДАВО. – Ф.Р-1325. – Оп. 1. – Спр. 8.
23. Державний архів Запорізької області. – Ф.Р-1433. – Оп. 3. – Спр. 1.

24. Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО). – Ф.Р-33. – Оп. 2. – Спр. 10.
25. ДАРО. – Ф.Р-33. – Оп. 2. – Спр. 17.
26. ДАРО. – Ф.Р-33. – Оп. 2. – Спр. 21.
27. ДАРО. – Ф.Р-75. – Оп. 1. – Спр. 4.
28. ДАРО. – Ф.Р-295. – Оп. 1. – Спр. 8.
29. Добров П. В., Бистра М. О. Система освіти в Донбасі у роки Великої Вітчизняної війни. Донецьк: Норд-Прес, 2006. 273 с.
30. Єржабкова Б. Шкільна справа та шкільна політика в рейхскомісаріаті «Україна» (1941–1944) у світлі німецьких документів. Київ: Наукова думка, 2008. 272 с.
31. Жосан О. Тенденції розвитку шкільної навчальної літератури в Україні (20-ті – 80-ті роки XX століття). Кіровоград: Експлуатив-систем, 2013. 656 с.
32. Завальнюк О. М., Прокопчук В. С., Гавришук А. П. Кам'янець-Подільський державний учительський інститут у роки Великої Вітчизняної війни: дослідження, документи і матеріали, спогади. Кам'янець-Подільський, 2010. 236 с.
33. Залізнична школа у Львові. *Львівські вісті*. 1942. 4 серпня.
34. Іспити в ремісничій школі. *Нове Запоріжжя*. 1943. 7 серпня.
35. Ковальчук І. Керівництво підпілля обох ОУН на Житомирщині у період нацистської окупації: персональний склад і соціально-політичний портрет. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. № 42. С. 116–122.
36. Ковальчук І. Освітній аспект діяльності обох ОУН на Житомирщині у другій половині 1941 року. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 6. Історичні науки*. 2013. № 10. С. 304–315.
37. Масненко В. В., Кулаківська О. В. Черкаський педагогічний інститут у період окупації 1942–1943 рр. *Черкащина в контексті історії України: матеріали другої науково-краєзнавчої конференції Черкащини (до 60-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.)*. Черкаси: Ваш дім. 2005. С. 182–218.
38. Могиліук С. В. Наука в генеральному окрузі «Дніпропетровськ» в період німецької окупації (1941–1943 рр.): вищі навчальні заклади на службі окупантів (на прикладі діяльності Дніпропетровського українського державного університету та Дніпропетровського інституту інженерів транспорту). *Інтелігенція і влада. Серія: Історія*. 2012. № 24. С. 135–147.
39. Народное образование в Херсоне. *Голос Донбасса*. 1943. 16 квітня.
40. Оголошення. *Голос Дніпра*. 1941. 8 жовтня.
41. Оголошення. *Голос Дніпра*. 1941. 2 листопада.
42. Оголошення. *Голос Дніпра*. 1941. 5 листопада.
43. Оголошення. *Голос Дніпра*. 1941. 6 листопада.
44. Оголошення. *Нове Запоріжжя*. 1943. 4 серпня.
45. Паньківський К. Роки німецької окупації. Нью-Йорк, 1959. 273 с.
46. Підготовка до нового учбового року. *Нове Запоріжжя*. 1943. 11 серпня.
47. Підсумки двох років. *Нове Запоріжжя*. 1943. 23 червня.
48. Полянський Ф. Українське шкільництво в умовах німецького окупаційного режиму на території Тернопільщини (1941–1944 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2010. № XXIX. С. 202–205.
49. Потильчак О. Нацистська політика у сфері підготовки спеціалістів із середньою та вищою спеціальною освітою в Україні (1942–1944 рр.). *Архіви окупації. 1941–1944*. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 782–790.
50. Потильчак О. Професійне навчання і підготовка трудових резервів в Україні в період німецько-фашистської окупації (1941–1944): політика і тактика агресора. Київ: ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1998. 36 с.
51. Різничок С. В. Організаційно-педагогічні аспекти становлення та розвитку фармацевтичного факультету Львівського державного медичного інституту в 1944–1991 рр. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2013. № 39. С. 302–306.
52. Різничок С. В. Становлення та розвиток вищої фармацевтичної освіти у західноукраїнському регіоні (1784–1991 рр.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Дрогобич, 2013. 263 с.
53. Різничок С. Євген Вертипорох як організатор фармацевтичної освіти у Львові у 40-х роках XX століття. *Вісник Львівського університету. Серія: Педагогічна*. 2011. № 27. С. 208–216.
54. Рік праці цивільної влади в м. Запоріжжі. *Нове Запоріжжя*. 1943. 1 вересня.
55. Самотий Р. «Бюлетень» – орган Товариства українських студентів «Основа» у Львові в 1941–1944 рр.: історико-джерелознавче дослідження. *Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. 2010. № 5. С. 317–325.
56. Сліпчук В. Л. Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (XX – початок XXI століття): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ, 2018. 432 с.
57. Спудка І. Освітня політика німецько-фашистських загарбників на окупованій території України. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. 2002. № XIV. С. 117–182.
58. Стельникович С. В. Нацистський окупаційний режим на території Житомирсько-Вінницького регіону і місцеве населення: паралелі існування й боротьби (1941–1944 рр.): дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01. Київ, 2016. 522 с.

59. Стефанюк Г. В. Шкільництво в Західній Україні під час німецької окупації (1941–1944 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Івано-Франківськ, 2004. 19 с.
60. Техшкола паровозоремонтного заводу. *Нове Запоріжжя*. 1943. 21 серпня.
61. Українці вивчають німецьку мову. *Голос Дніпра*. 1942. 8 вересня.
62. *Український голос*. 1942. 27 серпня.
63. Херсонська морська школа. *Голос Дніпра*. 1942. 8 квітня.

ORGANIZATIONAL-PEDAGOGICAL AND EDUCATIONAL-METHODICAL SUPPORT OF VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS WORK IN GERMAN OCCUPATION ZONES OF UKRAINE IN 1941–1944.

Brekhunets Anatolii

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and Methods
of Technological Education and Computer Graphics
Hryhoriy Skovoroda Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University

Vasenko Vasil

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and Methods
of Technological Education and Computer Graphics
Hryhoriy Skovoroda Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University

Honcharenko Oleksii

Doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of Theory and Methods
of Technological Education and Computer Graphics
Hryhoriy Skovoroda Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University

Introduction. *Second World War and the related occupation of Ukraine by German troops and its allies are negatively affected the situation of local society. Germany fought for the future «living space» for the «Aryan» people, and therefore, in case of its victory, deep deintellectualization and the absence of any prospects for the creation of an independent political regime awaited Ukrainians. In the imagination of Hitler and his immediate orthodox entourage, Ukrainians would perform the functions of manual labor and should serve the relevant needs of German colonists. However, the victory dreamed of by the Nazis was still far away, and even the defeats of the Red Army in 1941 did not bring Germany closer to a successful end to the war on the Eastern Front. In addition, it turned out that it was impossible to start implementing the strategic goal of the established occupation regime «straight away and immediately». The actual failure of the «Blitzkrieg» also contributed to this. But the performing of purely tactical tasks of the occupation policy, which provided for the predatory exploitation of captured resources, put the German authorities in need of training a certain number of qualified personnel for many sectors of the economy. The objective reality was that in order to successfully exploitation of the occupied territorial space and keeping the local society in relative obedience, the German authorities needed many specialists recruited from the «aborigenes», who were Ukrainians in the imagination of the new German colonizers. And these specialists were catastrophically lacking, «thanks» to the Soviet military mobilization, evacuation and tactics of «scorched earth». The occupiers had no other way but to prepare them by organizing the work of vocational education institutions.*

Purpose. *The purpose of the article is to determine the features of organizational and educational and methodological support of vocational education institutions in the German occupation zones of Ukraine in 1941–1944.*

Methods. *The original goal of research has been to use the common goal complex and historical pedagogical methods of research: analysis, synthesis, comparison, generalization, systematizing and historical facts. The study of scientific literature and archival sources was carried out on the basis of the use of retrospective, logical-system and chronologically-structural methods.*

Result. *Contrary to the existing historiographical tradition, the study found that professional training of some Ukrainian youth was organized in all German occupation zones of Ukraine. The organizational forms of educational institutions of the professional training system in the German occupation zones of Ukraine became former Soviet institutes, technical schools, colleges and higher professional courses. The dominant trend of the German occupation policy in the field of vocational education was the decline in the status of educational institutions. Educational and methodological support for the work of vocational education institutions on the territory of DG provided for the*

training of a highly qualified specialist, and in other occupation zones German instructions were not applied in this matter.

Conclusions. *Thus, professional training of Ukrainian youth was organized in all German occupation zones of Ukraine. Former Soviet institutes, technical schools and colleges became the main organizational forms of educational institutions of the vocational training system in TMA, MZO and RKU. Measures of creating a network of short-term courses were held by working staff. The work of the university was resumed only in Dnipropetrovsk. In the DG, the functions of higher education institutions were performed by higher professional courses, although this did not reduce the quality of training specialists. Unlike the DG, the organizational structure of vocational education institutions copied the attitudes of the Soviet occupation authorities in other occupation zones of Ukraine. German occupation administrators significantly reduced the status of vocational education institutions. Vocational secondary schools usually took the place of former Soviet institutes and technical schools.*

The basis of the pupil and student contingent, with the exception of DG, was persons who studied in these educational institutions in the Soviet period. However, admission campaigns were also organized for entrants who entered the first year of the relevant educational institutions.

Educational and methodological support for the work of vocational education institutions differed significantly from belonging to different occupation zones of Ukraine. These institutions trained a narrowly qualified specialist with a significant reduction in general educational training in the DG. But in TMA, MZO and RKU German attitude were not used in this matter. In need of qualified personnel, the German administration did not pay attention to the introduction of subjects of general education level, even the history of Ukraine. Some educational institutions of higher and secondary vocational training were able to graduate specialists, most of whom began study during the Soviet occupation. And only educational institutions that trained workers were able to recruit and graduate students.

Key words: *occupying power, professional education, training model, technical college, institute.*

References

1. Ahronomichni kursy u Kyievi [Agronomic courses in Kyiv]. *Bobrynetskyi holos – Bobrynetsky Golos*. June 25, 1943. [In Ukrainian].
2. Bilavych H.V. (2016). *Teoriia i praktyka vykhovannia hospodarskoi kultury uchniv ta doroslykh u Zakhidnii Ukraini (druha polovyna XIX – seredyna 40-kh rokiv XIX stolittia* [Theory and practice of education of economic culture of students and adults in Western Ukraine (second half of the XIX – mid 40s of the XX century) – zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky – general pedagogy and history of pedagogy (*Candidate's thesis*). Ivano-Frankivsk, 713, doi: 13.00.01. [in Ukrainian].
3. Galiv M. (2010) *Mizh serpomolotom i svastykoiu: osvita na Drohobychchyni u 1939–1944 rr.* [Between a sickle hammer and a swastika: education in the Drohobych region in 1939–1944]. Drohobych. [in Ukrainian].
4. Halchak S.D. (2003). *«Skhidni robitynyky» z Podillia u Tretomu reikhu: deportatsiia, natsystska katorha, opir ponevoliuvacham* [«Eastern workers» from Podillya in the Third Reich: deportation, Nazi hard labor, resistance to oppressors]. Vinnytsia. [in Ukrainian].
5. Hanitkevych J. (2012). *Istorychni etapy rozvytku Lvivskoho natsionalnoho medychnoho universytetu imeni Danyla Halytskoho* [Historical stages of development of Danylo Halytskyi Lviv National Medical University.] *Visnyk sotsialnoi hihieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy – Bulletin of social hygiene and health care organization of Ukraine*, 3. 106–110. [in Ukrainian].
6. Hinda V. (2001). *Vyshchi uchbovi zaklady Vinnychchyny v roky nimetsko-fashystskoi okupatsii (1941–1944 rr.)* [Higher educational institutions of Vinnytsia region during the years of German-fascist occupation (1941–1944)]. *Podillia u konteksti ukrainskoi istorii / Red. kol.: Loiko O.H. (vidpovid. red.). Materialy Vseukrainskoi konferentsii 29–30 lystopada 2001*. Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet – Proceedings of the All-Ukrainian Conference November 29–30, 2001. Vinnytsia, 280–285: Hryhorchuk P.S., Davydiuk A.H. and other. [in Ukrainian].
7. Holysh H.M. (2005). *U vyri viiny. Stanovyshche nepovnoletnikh hromadian Ukrainy v 1941–1945 rr.* [In the vortex of war. The situation of minor citizens of Ukraine in 1941–1945]. Cherkaskyi TsNTEI. Cherkasy. [in Ukrainian].
8. *Holos Poltavshchyny [Voice of Poltava region]*. January 15. 1942.
9. Honcharenko O.M., Honcharenko I.V., Kunytskyi M.P. (2014). *Natsystska okupatsiina polityka u sferi osvity na terenakh Raikhskomissariatu «Ukraina» (1941–1944 rr.)* [Nazi occupation policy in the field of education in the territory of the Reich Commissariat «Ukraine» (1941–1944)]. K.: PP «NVTs «Profi». [in Ukrainian].
10. Honcharenko A. (2014). *K voprosu obshcheobrazovatelnoi y professyonalnoi sostavliaiushchei uchebnykh prohramm systemi podgotovky kvalyfytsirovannykh spetsyalystov v Reikhskomysaryate «Ukraina»: ystoryko-pedahohycheskye aspekty (1941–1944 hh.)*. [On the issue of general education and professional component of educational programs of the system of training qualified specialists in the Reich Commissariat «Ukraine»: historical and pedagogical

aspects (1941–1944)]. *Aktualnie problemi humanytarnikh y estestvennikh nauk – Actual problems of the humanities and natural sciences*, (1), 101–103. [in Russian].

11. Honcharenko O.M., Honcharenko I.V., Kunytskyi M.P. (2014). Natsytska okupatsiina polityka u sferi osvity na terenakh Raikhskomisariatu «Ukraina» (1941 – 1944 rr.) [Nazi occupation policy in the field of education in the territory of the Reich Commissariat «Ukraine» (1941–1944)]. K.: PP «NVTs «Profi». [in Ukrainian].

12. Honcharenko O. (2020). Mistse oblasnykh uprav u systemi hitlerivskoho okupatsiinoho aparatu vlady: protses stvorennia, sluzhbovi kompetentsii, kharakterystyky kerivnykiv (1941–1942) [The place of regional administrations in the system of Hitler's occupation apparatus of power: the process of creation, service competencies, characteristics of leaders (1941–1942)]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Istorii. V. 31. Zbirnyk naukovykh prats. – TOV «TVORY» – Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky. Series: History. V. 31. Collection of scientific works. Vinnytsia*, 53 – 62. [in Ukrainian].

13. Honcharenko O. Potylchak O. (2021). Normatyvno-pravove vrehuliuvannia povedinky mistsevoho naselennia u zonakh vidpovidalnosti Tymchasovoi viiskovoi administratsii ta Raikhskomisariatu «Ukraina» (lito 1941–zima 1942). [Normative and legal regulation of the behavior of the local population in the areas of responsibility of the Provisional Military Administration and the Reichscommissariat «Ukraine» (summer 1941–winter 1942)]. *Shkhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk – Eastern European Historical Bulletin. Drohobych*, (18), 167–175. [in Ukrainian].

14. Honcharenko O. (2008). Sotsialni aspekty vyshchoi osvity v reikhskomisariati «Ukraina»: do pytannia pro rezultaty «vstupnykh kampanii» 1941–1943 rr. ta kharakterystyky osobystosti vstupnykiv [Social aspects of higher education in the Reich Commissariat «Ukraine»: the question of the results of the «admission campaigns» of 1941–1943 and the characteristics of the personalities of entrants]. *Visnyk Shkhidnoukrainskoho Natsionalnoho Universytetu imeni Volodymyra Dalia – Bulletin of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*, (11), 55–65. [in Ukrainian].

15. Honcharenko A. (2013). Typy uchebnykh zavedenyi systemi professionalnoho obrazovanyia na terrytorii Reikhskomysaryata «Ukrayna»: istoriko-pedahohycheskye aspekty (1941–1944 hh.). [Types of educational institutions of the system of professional education on the territory of the Reich Commissariat «Ukraine»: historical and pedagogical aspects (1941–1944)]. *Aktualnie problemi humanytarnikh y estestvennikh nauk – Actual problems of the humanities and natural sciences*, (12), 181 – 182. [in Russian].

16. Honcharenko O.M. (2011). *Funktsionuvannia okupatsiinoi administratsii Raikhskomisariatu «Ukraina»: upravlynsko-rozporiadchi ta orhanizatsiino-pravovi aspekty (1941–1944 rr.)* [Functioning of the occupation administration of the Reich Commissariat «Ukraine»: administrative and organizational and legal aspects (1941–1944)]. K.: NPU imeni M.P.Drahomanova. [in Ukrainian].

17. *Derzhavnyi arkhiv Vinnytskoi oblasti* (dali – DAVO) [State Archives of Vinnytsia Region (hereinafter – DAVO)]. – F.R-1311. – Op. 2. – Spr. 2. [in Ukrainian].

18. *DAVO*. – F.R-1312. – Op. 1. – Spr. 136. [in Ukrainian].

19. *DAVO*. – F.R-1312. – Op. 1. – Spr. 137. [in Ukrainian].

20. *DAVO*. – F.R-1312. – Op. 1. – Spr. 138. [in Ukrainian].

21. *DAVO*. – F.R-1312. – Op. 1. – Spr. 143. [in Ukrainian].

22. *DAVO*. – F.R-1325. – Op. 1. – Spr. 8. [in Ukrainian].

23. *Derzhavnyi arkhiv Zaporizkoi oblasti* [State Archives of Zaporizhia region]. – F.R -1433. – Op. 3. – Spr. 1. [in Ukrainian].

24. *Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti* (dali – DARO) [State Archives of Rivno region]. – F.R-33. – Op. 2. – Spr. 10. [in Ukrainian].

25. *DARO*. – F.R-33. – Op. 2. – Spr. 17. [in Ukrainian].

26. *DARO*. – F.R-33. – Op. 2. – Spr. 21. [in Ukrainian].

27. *DARO*. – F.R-75. – Op. 1. – Spr. 4. [in Ukrainian].

28. *DARO*. – F.R-295. – Op. 1. – Spr. 8. [in Ukrainian].

29. Dobrov P.V., Bystra M.O. (2006). *Systema osvity v Donbasi u roky Velykoi Vitchyznianoï viiny* [The system of education in Donbass during the Great Patriotic War]. Donetsk: Nord-Pres. [in Ukrainian].

30. Yerzhabkova B. (2008). *Shkilna sprava ta shkilna polityka v reikhskomisariati «Ukraina» (1941–1944) u svitli nimetskykh dokumentiv / Pereklad z nimetskoï movy* / [School affairs and school policy in the Reich Commissariat «Ukraine» (1941–1944) in the light of German documents / Translated from the German language /]. K.: Nauk. Opinion. [in Ukrainian].

31. Zhosan O. (2013). *Tendentsii rozvytku shkilnoi navchalnoi literatury v Ukraini (20-ti – 80-ti roky XX stolittia)* [Tendencies of development of school educational literature in Ukraine (20s – 80s of the XX century)]. Kirovohrad: Exclusive – systems. [in Ukrainian].

32. Zavalniuk O.M., Prokopchuk V.S., Havryshchuk A.P. (2010). *Kamianets-Podilskyi derzhavnyi uchytelskyi instytut u roky Velykoi Vitchyznianoï viiny: doslidzhennia, dokumenty i materialy, spohady Kamyianets-Podilsky State Teachers*. [Training Institute during the Great Patriotic War: research, documents and materials, memoirs]. Kamianets-Podilskyi: Oium. [in Ukrainian].

33. *Zaliznychna shkola u Lvovi* [Railway school in Lviv]. *Lvivski visti – Lviv news*. August 4. 1942. [in Ukrainian].

34. *Ispyty v remisnykh shkoli* [Exams in a craft school]. *Nove Zaporizhzhia. – New Zaporozhye*. August 7. 1943. [in Ukrainian].

35. Kovalchuk, I. (2015). *Kerivnytstvo pidpillia obokh OUN na Zhytomyrshchyni u period natsytskoi okupatsii: personalnyi sklad i sotsialno-politychnyi portret* [The leadership of the underground of both OUNs in the Zhytomyr region during

the Nazi occupation: personnel and socio-political portrait.]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Scientific works of the historical faculty of Zaporizhia National University*, (42), 116–122. [in Ukrainian].

36. Kovalchuk, I. (2013). Osvitnii aspekt diialnosti obokh OUN na Zhytomyrshchyni u druhi polovyni 1941 roku [Educational aspect of the activities of both OUNs in the Zhytomyr region in the second half of 1941]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Serii 6. Istorychni nauky – Scientific journal of NPU named after M. P. Dragomanov. Series 6. Historical Sciences*. (10), 304–315. [in Ukrainian].

37. Masnenko V.V. (2005). Cherkaskyi pedahohichnyi instytut u period okupatsii 1942–1943 rr. [Cherkasy Pedagogical Institute during the occupation of 1942–1943]. *Cherkashchyna v konteksti istorii Ukrainy. Materialy Druhoi naukovo-kraieznavchoi konferentsii Cherkashchyny (do 60-richchia Peremohy u Velykii Vitchyzniansii viini 1941–1945 rr.) – Cherkasy region in the context of the history of Ukraine. Proceedings of the Second Scientific and Local History Conference of Cherkasy Region (to the 60th anniversary of the Victory in the Great Patriotic War of 1941–1945)*. Cherkasy: «Your home». [in Ukrainian].

38. Mohyliuk S. V. (2012). Nauka v heneralnomu okruzi «Dnipropetrovsk» v period nimetskoi okupatsii (1941–1943 rr.): vyshchi navchalni zaklady na sluzhbi okupantiv (na prykladi diialnosti Dnipropetrovskoho ukrainskoho derzhavnoho universytetu ta Dnipropetrovskoho instytutu inzheneriv transportu) [Science in the general district «Dnipropetrovsk» during the German occupation (1941–1943): higher educational institutions in the service of the occupiers (on the example of the Dnipropetrovsk Ukrainian State University and the Dnipropetrovsk Institute of Transport Engineers)]. *Intelihentsiia i vlada. Serii: Istoriia. Vyp. 24. – Intelligentsia and power. Series: History*, (24), 135–147. [in Ukrainian].

39. Narodnoe obrazovanye v Khersone [Public education in Kherson]. *Holos Donbassa – Voice of Donbass*. April 16. 1943. [in Russian].

40. Oholoshennia [Announcements]. *Holos Dnipro – Voice of the Dnieper*. October 8. 1941. [in Ukrainian].

41. Oholoshennia [Announcements]. *Holos Dnipro – Voice of the Dnieper*. November 2. 1941. [in Ukrainian].

42. Oholoshennia [Announcements]. *Holos Dnipro – Voice of the Dnieper*. November 5. 1941. [in Ukrainian].

43. Oholoshennia [Announcements]. *Holos Dnipro – Voice of the Dnieper*. November 6. 1941. [in Ukrainian].

44. Oholoshennia [Announcements]. *Nove Zaporizhzhia – New Zaporozhye*. August 4. 1943. [in Ukrainian].

45. Pankivsky K. (1959). Roky nimetskoi okupatsii [Years of German occupation]. New York. [in Ukrainian].

46. Pidhotovka do novoho uchbovoho roku [Preparation for the new school year]. *Nove Zaporizhzhia – New Zaporozhye*. August 11. 1943. [in Ukrainian].

47. Pidsumky dvokh rokiv [Results of two years]. *Nove Zaporizhzhia– New Zaporozhye*. June 23. 1943. [in Ukrainian].

48. Polianskyi F. (2010). Ukrainske shkilnytstvo v umovakh nimetskoho okupatsiinoho rezhymu na terytorii Ternopilshchyny (1941–1944 rr.) [Ukrainian schooling in the conditions of the German occupation regime on the territory of Ternopil region (1941–1944)]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Scientific works of the historical faculty of Zaporizhia National University*. XXIX. 202–205. [in Ukrainian].

49. Potylchak O. (2006). Natsytska polityka u sferi pidhotovky spetsialistiv iz serednoiu ta vyshchoiu spetsialnoiu osvitoiu v Ukraini (1942–1944 rr.). [Nazi policy in the field of training specialists with secondary and higher special education in Ukraine (1942–1944)]. *Arkhivy okupatsii – Archives of Occupation. 1941–1944*. K.: Kyiv-Mohyla Academy House. [in Ukrainian].

50. Potylchak O. (1998). *Profesiine navchannia i pidhotovka trudovykh rezerviv v Ukraini v period nimetsko-fashystskoi okupatsii (1941–1944): polityka i taktyka ahresora* [Professional training and preparation of labor reserves in Ukraine during the Nazi occupation (1941–1944): policy and tactics of the aggressor]. K.: International Financial Agency LLC. [in Ukrainian].

51. Riznychok S.V. (2013). Orhanizatsiino-pedahohichni aspekty stanovlennia ta rozvytku farmatsevychnoho fakultetu Lvivskoho derzhavnoho medychnoho instytutu v 1944–1991 rr. [Organizational and pedagogical aspects of the formation and development of the Faculty of Pharmacy of the Lviv State Medical Institute in 1944–1991]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho – Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynsky. Series: pedagogy and psychology. Serii: pedahohika i psykholohiia*, (39), 302–306. [in Ukrainian].

52. Riznychok S.V. (2013). Stanovlennia ta rozvytok vyshchoi farmatsevychnoi osvity u zachidnoukrainskomu rehioni (1784–1991 rr.) [Formation and development of higher pharmaceutical education in the western Ukrainian region (1784–1991)]. *Drohobych*. Doi: 13.00.01. [in Ukrainian].

53. Riznychok S. (2011). Yevhen Vertyporokh yak orhanizator farmatsevychnoi osvity u Lvovi u 40-kh rokakh XX stolittia [Eugene Vertyporokh as an organizer of pharmaceutical education in Lviv in the 40s of the twentieth century]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Pedahohichna – Bulletin of Lviv University. Series: Pedagogical*, (27), 208–216. [in Ukrainian].

54. Rik pratsi tsyvilnoi vlady v m. Zaporizhzhia [Year of civil power in Zaporozhye]. *Nove Zaporizhzhia – New Zaporozhye*. September 1. 1943. [in Ukrainian].

55. Samoty R. (2010). «Biuletyn» – orhan Tovarystva ukrainskykh studentiv «Osnova» u Lvovi v 1941–1944 rr.: istoryko-dzhereloznavche doslidzhennia [«Bulletin» – a body of the Society of Ukrainian Students «Foundation» in Lviv in 1941–1944: historical and source research]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: knyhoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informatsiini tekhnolohii – Bulletin of Lviv University. Series: bibliography, library science and information technologies*, (5), 327–32. [in Ukrainian].

56. Slipchuk Valentyna Leonidivna (2018). Tendentsii profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv farmatsevychnoi haluzi v

Ukraini (XX – pochatok XXI stolittia) [Trends in professional training of specialists in the pharmaceutical industry in Ukraine (XX – early XXI century)]. *Natsionalnyi medychnyi universytet imeni O. O. Bohomoletsia – Bogomolets National Medical University Kyiv. (Candidate's thesis)*. [in Ukrainian].

57. Spudka I. (2002). Osvitnia polityka nimetsko-fashystskykh zaharbnykiv na okupovanii terytorii [Ukrainy Educational policy of Nazi invaders in the occupied territory of Ukraine]. *Naukovi pratsi istorichnoho fakultetu Zaporizkoho derzhavnoho universytetu. Prosvita. – Scientific works of the historical faculty of Zaporizhia State University. XIV*. [in Ukrainian].

58. Stelnykovych S. V. (2016). *Natsystyskyi okupatsiynyi rezhym na terytorii Zhytomyrsko-Vinnytskoho rehionu i mistseve naseleння: paraleli isnuvannia y borotby (1941–1944 rr.)*. [Nazi occupation regime on the territory of Zhytomyr-Vinnytsia region and local population: parallels of existence and struggle (1941–1944)]. K.: 07.00.01. 522. [in Ukrainian].

59. Stefaniuk H. V. (2004). Shkilnytstvo v Zakhidnii Ukraini pid chas nimetskoï okupatsii (1941–1944 rr.) [Schooling in Western Ukraine during the German occupation (1941–1944)]: *(Candidate's thesis)*. Ivano-Frankivsk: 07.00.01. 19. [in Ukrainian].

60. Tekhshkola parovozoremontnoho zavodu [Technical school of locomotive repair plant]. *Nove Zaporizhzhia – New Zaporozhye*. August 21. 1943. [in Ukrainian].

61. Ukraintsi vyvchaiti nimetsku movu [Ukrainians learn a German]. *Holos Dnipra – Voice of the Dnieper*. September 8. 1942. [in Ukrainian].

62. Ukrainskyi holos – Ukrainian voice. August 27. 1942. [in Ukrainian].

63. Khersonska morskа shkola [Kherson Maritime School]. *Holos Dnipra – Voice of the Dnieper*. April 8. 1942. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 2.07.2021 р.

УДК 37(091) (477. 52 – 21 Глухів): 1 (091)
DOI: 10.31376/2410-0897-2021-2-46-227-238

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГА В ІНТЕНЦІЯХ Я. М. КОЛУБОВСЬКОГО

Заремський Мечислав Йосипович

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри історії, правознавства та методики навчання

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: mechyslavzaremskyi@meta.ua

ORCID ID: 0000-0001-8491-3453

У статті здійснено аналіз особливостей поглядів відомого історика філософії, педагога, психолога, бібліографа Якова Колубовського на проблеми підготовки педагога в контексті вітчизняної та західноєвропейської педагогічної думки. Встановлено, що серцевиною його філософсько-педагогічних роздумів є питання розумної координації фундаментальних проблем педагогіки – виховання та навчання, їх узгодження і гармонізації. Розуміючи педагогіку як практику певної філософії на різних етапах розвитку людства, Я. Колубовський осмислює проблеми підготовки педагогів у контексті філософсько-педагогічних концепцій видатних мислителів різних історичних епох.

Ключові слова: підготовка педагога, історія педагогіки, виховання, навчання, учительські семінарії, кафедри педагогіки, Яків Колубовський.

Постановка проблеми. У сузір'ї персон, які уособлюють і прославляють Глухів і Глухівщину філософсько-культурну і наукову, особливою яскравістю відзначається (і по праву!) її уродженець Яків Миколайович Колубовський (7 (19) жовтня 1863 – рік смерті не встановлено), у зрілий період життя – видатний історик філософії, психолог, педагог, бібліограф, учений і громадський діяч.

Науковиця – фахівчиня у галузі генеалогії Віра Назарова встановила, що маленький Яків – незаконнонароджена дитина, прізвище та по батькові отримав після одруження його матері Уліанії Павлівни з ремісником-міщанином Миколою Івановичем Колубовським, який усиновив хлопчика. Звичайно ж, ці обставини і деталі біографії сам Я. Колубовський ніколи і ніде не згадуватиме... Про найважливіші події його життя дізнаємося із архівних матеріалів, які зберігаються у Відділі забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині, де їх виклад не надто деталізує життєві віхи біографії глухівчанина. В автобіографії, написаній у 1924 р., Яків Миколайович Колубовський, на той час один із найавторитетніших істориків філософії, психологів, відомий учений у галузі дефектології, професор і декан факультету соціального виховання Глухівського інституту